

૫. આળસ

રતિલાલ બોરીસાગર

ગુજરાતી ભાષાના ખ્યાતનામ, હાસ્યલેખક, નિબંધકાર, રતિલાલ બોરીસાગરનો જન્મ ૩૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૩૮ના રોજ સૌરાષ્ટ્રના સાવરકુંડલા ખાતે થયો હતો. તેમણે એમ.એ., બી.એડ. તથા પીએચ.ડી. કર્યા બાદ શિક્ષક, પ્રોફેસર, સરકારી ઓફિસર જેવી વિવિધ નોકરીઓ કરી હતી.

તેમની મુખ્ય રચનાઓમાં ‘મરકમરક’, ‘આનંદલોક’, ‘અર્વાચીન ગુજરાતી હાસ્ય લેખ’, ‘સંભવામિ યુગે યુગે’ નામે લઘુનવલ તથા ‘બાલ વંદના’ નામે બાલસાહિત્યનો સમાવેશ થાય છે. ગુજરાતી દૈનિક પત્રોમાં નિયમિત હાસ્યની કોલમ લખનારા રતિલાલભાઈને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ તરફથી જ્યોતીન્દ્ર દવે પારિતોષિકથી સન્માનિત કરવામાં આવ્યા છે.

સૂર કૃતિનો

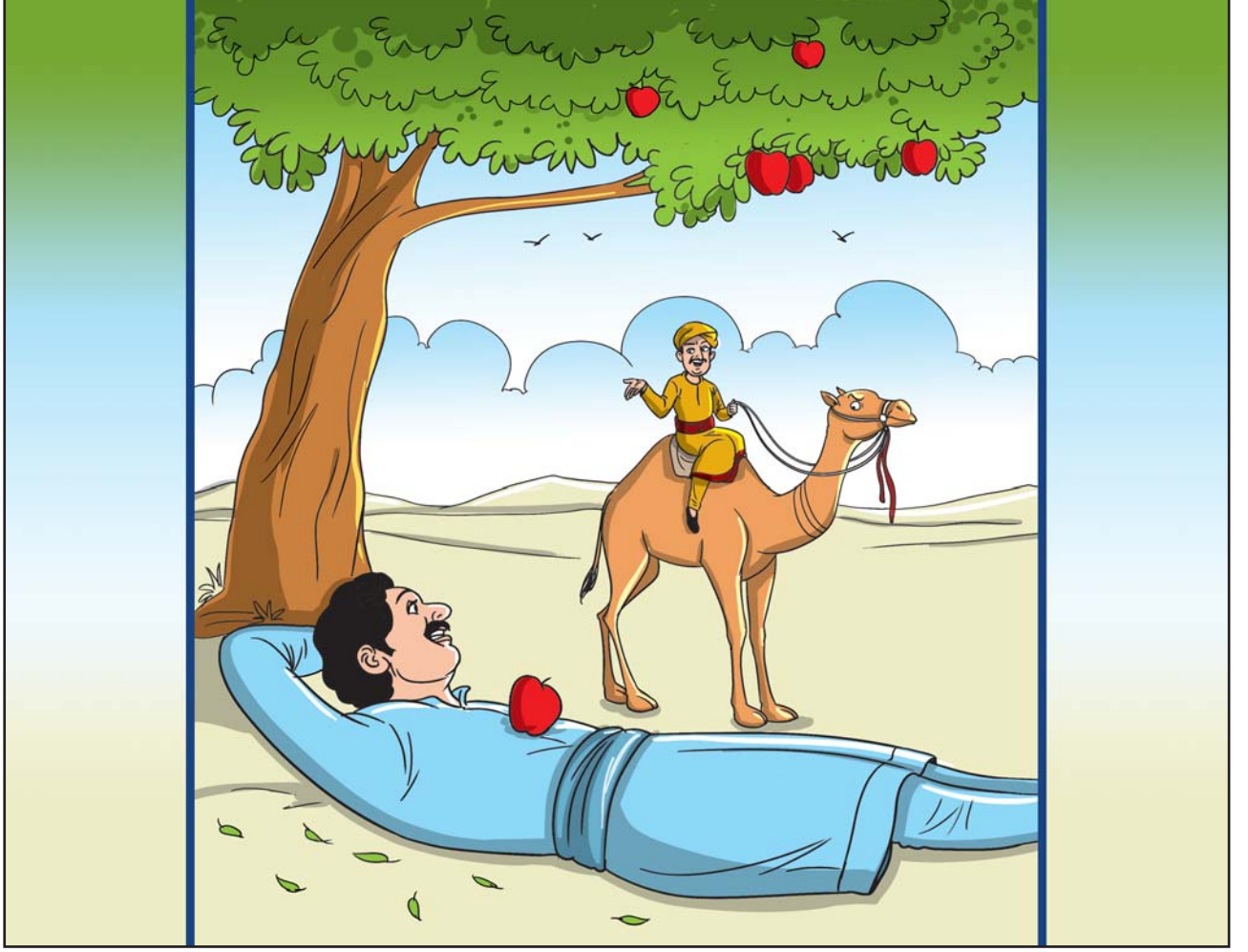
પ્રસ્તુત કૃતિ એક હાસ્યકૃતિ છે. લેખકે અહીં જુદાં-જુદાં સ્વભાવના માનવોનું ચિત્રણ કરી, આળસુ વ્યક્તિના સ્વભાવની લાક્ષણિકતાઓ રજૂ કરી છે. સ્વાતંત્ર્યપૂર્વેના એક એદીખાનાનું વર્ણન અહીં કરવામાં આવ્યું છે. આળસુ વ્યક્તિ ગમે તેવી મુશ્કેલીમાં પણ પોતાના દુર્ગુણને ત્યજી નથી શકતો. તેનું દુષ્પરિણામ તે ભોગવવા તૈયાર થાય છે. પણ મહેનતના નામે કતરાય છે. રમૂજભરેલી વાર્તા દ્વારા લેખક ગમ્મત સાથે જ્ઞાન પીરસવામાં સફળ રહ્યા છે. ‘આળસ એ માનવનો મોટો શત્રુ’ આ સંદેશ આપતી આ વાર્તા ખરેખર લેખકની હાસ્ય રસિકતા સાથે તેમની ચીવટને પ્રગટ કર્યા વિના રહેતી નથી.

પેટમાં લાડુ કે શીખંડ યથાશક્તિ ઠાંસીને ભરી દીધા હોય પછી કોઈ પીરસવા આવે તો ગુનો કબૂલ કરાવવા ફટકા પડતા હોય ને માણસ ‘બસ ! બસ ! ભાઈસાબ બસ !’ એમ રાંક થઈને બોલી ઊઠે છે. પરંતુ લક્ષ્મીના ઘોડાપૂર આવતા રહે, પોતાના ઓરડાઓમાં પસ્તીની જેમ કરન્સી નોટો રખડતી રહે એટલા પૈસાદાર થઈ ગયા પછી પણ કોઈ લક્ષ્મીનંદન ‘બસ ! એમ બોલી ઊઠે ?’ ના, ન જ બોલી ઊઠે. આવું બોલી ઊઠનાર ધનવાન મનુષ્ય પશ્ચિમની ધરતી પર તો શું, ત્યાગ અને તપની ભૂમિ એવા ભારત દેશમાં પણ ન મળે.

પણ પૈસા જેવી જ એક ચીજ છે, જે ગમે તેટલી વધે તો ય માણસ ધરાય નહિ. એ અમૂલ્ય ચીજ છે - આળસ ! ધનની ભૂખની જેમ આળસની ભૂખ નજરે ચડતી નથી, કારણ કે ધનનું પ્રદર્શન માણસ ઉત્સાહથી કરે છે, જ્યારે શુદ્ધ, અણીશુદ્ધ, પરિશુદ્ધ આળસુઓને આળસનું પ્રદર્શન કરવાની પણ આળસ ચડતી હોય છે. ધનનું પ્રદર્શન થાય, આળસનું તો કેવળ દર્શન થાય ! પણ આળસનું દર્શન કરવા માટે દિવ્યચક્ષુ જોઈએ. ચર્મચક્ષુથી આળસનું દર્શન સંભવિત નથી. આળસુ મનુષ્યોએ આળસનો કેવો મહાન સંચય કર્યો હોય છે એની ખબર કેવળ દિવ્યચક્ષુથી જ પડી શકે. ધનનો સંચય કરનાર અભિમાની અને વિલાસી બની જાય તેવો સંભવ રહે છે, પરંતુ આળસનો સંચય કરનાર તો સુખદુઃખ મનમાં ન આણનાર નિર્મોહી યોગીની કક્ષાનો હોય છે !

સ્વાતંત્ર્ય પૂર્વે એક રાજવીના રાજ્યમાં એક ‘એદીખાનું’ ચાલતું હતું. જેમ અનાથાશ્રમ હોય, વૃદ્ધાશ્રમ હોય તેવું એદીખાનું. રાજ્યભરમાંથી એદીઓ એટલે કે આળસુઓ આ એદીખાનામાં એકઠા થયેલા. આળસુજન માટે ‘એદી’ શબ્દ થોડો હીનતાવાચક-હલકો અવશ્ય છે. આળસુઓના ગૌરવ સાથે આ શબ્દ સુસંગત નથી. ખરેખર તો ‘આલસ્યસદન-આલસ્યભવન’ જેવા કોઈ શબ્દનો પ્રયોગ ઉચિત ગણાય. આપણે એ જ શબ્દ વાપરીશું. હા, તો આ આલસ્યભવનમાં આળસુઓની સંખ્યા તો પેલી વાર્તાની રાજકુમારી પેઠે દિવસે ન વધે એટલી રાતે વધે અને રાતે ન વધે એટલી દિવસે વધે ! કંઈ કામબામ કરવાનું નહિ. ચાના સમયે ચા મળે, ખાવાના સમયે ખાવાનું મળે, બીડી પીવી હોય તેને બીડી મળે. જાતે કપડાં ધોવાનાં નહિ, વાસણ સાફ કરવાનાં નહિ, કચરાપોતાં કરવાનાં નહિ, આવો વૈભવ હોય પછી આલસ્યભવનમાં સંખ્યા શા માટે ન વધે ? આળસુઓની સંખ્યા વધતી ગઈ એમ રાજની મૂંઝવણ વધતી ગઈ. પોતાના જેવા ઉદ્યમી રાજના રાજ્યમાં આળસુઓ આટલી મોટી સંખ્યામાં વસે છે એ જાણી રાજને ભારે આઘાત લાગ્યો. પગારપંચની ભલામણોનો અમલ કર્યા પછી પગાર કરવાનાં ફાંફા પડે ત્યારે આજની લોકશાહી સરકાર જેમ મૂંઝાઈ જાય છે તેમ આટલા મોટા એદીખાનાના મેન્ટેનન્સના પ્રશ્ને રાજ મૂંઝાઈ ગયા. અણીશુદ્ધ આળસુઓને નિભાવવા સામે એમને વાંધો નહોતો પણ અણીશુદ્ધ યોગીઓની પેઠે અણીશુદ્ધ આળસુઓ પણ ઝાઝા ન હોઈ શકે એની એમને ખાતરી હતી. આલસ્યભવનમાં એક નંબરના એદીઓની સાથે બે નંબરના એદીઓ પણ હોવા જોઈએ એમ એમને લાગ્યું. એ જમાનામાં હંગ પાર્લામેન્ટ કે મિશ્ર સરકાર નહોતાં. એટલે રાજ ઝડપથી નિર્ણય લઈ શકતા. એમણે દીવાનને આનો કંઈક રસ્તો કાઢવા કહ્યું. એ વખતના દીવાનોને રાજને ઉથલાવીને દીવાનમાંથી રાજ થવાનો વિચાર આવતો નહોતો એટલે દીવાનો રાજને મિસગાઈડ કરતા નહોતા. દીવાને અણીશુદ્ધ એદીઓ શોધી કાઢી એનું નવું લિસ્ટ બનાવી આપવાનું વચન આપ્યું.

પહેલાં તો દીવાનને એદીઓનો ઇન્ટરવ્યૂ લેવાનો વિચાર આવ્યો. પણ દીવાન બાહોશ હતા. એમને થયું કે જેમ માત્ર ઇન્ટરવ્યૂથી કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ પત્ની કે પતિ તરીકે કેવાં નીવડશે તેનો ખ્યાલ આવતો નથી, જેમ માત્ર ઇન્ટરવ્યૂથી કોઈ ઉમેદવાર કર્મચારી તરીકે કેવો નીવડશે એની ખબર પડતી નથી તેમ માત્ર ઇન્ટરવ્યૂથી અણીશુદ્ધ એદીઓનો ખ્યાલ આવશે નહિ ! આ લોકોને તો જવાબ આપવાનીય આળસ આવે ! બહુ વિચાર કરીને દીવાને એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો. ‘આલસ્યભવનનું બિલ્ડિંગ જૂનું અને જર્જરિત હતું. એક રાત્રે દીવાને આલસ્યભવનને આગ લગાડાવી. આગ લાગતાં જ કેટલાક તો નાઠા. એમનાથી ચડિયાતા પ્રકારના આળસુઓ આગ ઓલવવાના બંબા આવી પહોંચે ને આગ ઓલવી નાખે તો આપણે જવું નહિ એમ વિચારીને થોભ્યા. પણ બંબા આવવાના કોઈ ચિહ્નો જણાયાં નહિ એટલે તેઓય નાઠા પણ પ્રથમ કક્ષાના આળસુઓ તો બંબા આવે તોય ભલે અને ન આવે તોય ભલે, આગ ઓલવાય તોય ભલે અને ન ઓલવાય તો ભલે. હવે તો ‘જીના યહાં મરના યહાં, ઈસકે સિવા જાના કહાં...’ કરતા પોતાની જગ્યાએ જ પડી રહ્યા. મરવાનું હશે તો પાંચમની છઠ થવાની નથી એવી અપ્રતિમ શ્રદ્ધા સાથે કોઈ રમણીય દશ્ય જોતા હોય એમ ફેલાતી જતી આગ જોઈ રહ્યા. દીવાન છુપાઈને આ બધો ખેલ જોતા હતા. સામે લબકારા મારતી આગ જોયા પછી પણ અવિચલ બેઠા રહેલા આ આળસુઓને જોઈ તેઓ ‘ધન્ય ! ધન્ય !’ એમ બોલી ઊઠ્યા. આ એદીઓને બચાવી લેવાની વ્યવસ્થા તો રાખી જ હતી એટલે બચાવી લેવાયા. આ અણીશુદ્ધ એદીઓ માટે નવું મકાન તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું અને કડક પરીક્ષણ વગર નવા આળસુઓની ભરતી ન કરવી એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

આગ લાગવાના કે લગાડવાના બનાવો રોજ તો કંઈ બને નહિ. તો પછી શ્રેષ્ઠતમ આળસુઓને ઓળખવા કેવી રીતે ?

એકવાર એક ઝાડ નીચે એક માણસ સૂતો હતો. ઉપરથી પાકું મજાનું ફળ એમની છાતી પર પડ્યું. પેલો ભૂખ્યો પણ થયો હતો. પણ આ તો ઊંચી કોટિનો આળસુ હતો. કોઈ ત્યાંથી નીકળે એની એ રાહ જોવા લાગ્યો. એમાં એક ઊંટવાળો ત્યાંથી નીકળ્યો. પેલા આળસુ મનુષ્યે સૂતાં સૂતાં જ ઊંટવાળાને બૂમ પાડી એટલે ઊંટવાળો પાસે આવ્યો. પેલાએ ઊંટવાળાને કહ્યું ‘ભાઈ ઊંટવાળા ! મારી છાતી પર પડેલું આ ફળ મને ખવરાવને !’

ઊંટવાળાએ એની આવડી ઉંમરમાં આવો માણસ જોયેલો નહિ. એણે ગુસ્સે થઈને કહ્યું. ‘આમ કહેતા શરમ નથી આવતી ? ખાવું હોય તો ખાઈ લે તારી જાતે લઈને !’

‘ભાઈ ઊંટવાળા ! તને ઊંટ ઉપરથી ઊતરવાની આળસ ચડતી હોય તો ન ઊતર, પણ આમ ગુસ્સે શા માટે થાય છે ? પેલા મહાન પુરુષે ઊંટવાળાને કહ્યું.

અણીશુદ્ધ આળસુઓ કેવા હોય તે ઉપરનાં દ્રષ્ટાંત પરથી સમજાશે. આવા આળસુઓ એક જ બાબતમાં આળસુ નથી હોતા - આળસ કરવામાં ને આળસ વધારતા જવામાં.

માર્ગદર્શક સ્તંભ

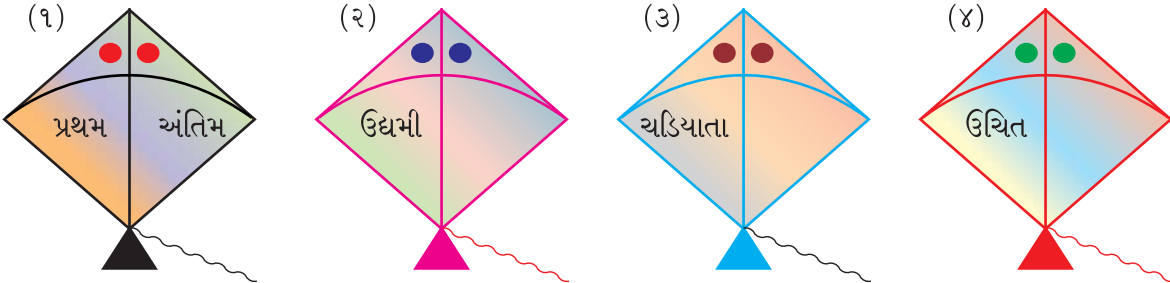
પ્રસ્તુત પાઠનું અધ્યાપન કરાવતાં પહેલાં માનવના જુદા જુદા સ્વભાવ અંગે ચર્ચા કરી શકાય. આળસ એ માણસનો શત્રુ છે મોટો. ગીતનું સમૂહગાન કરાવી શકાય. વિદ્યાર્થીઓની દષ્ટિએ તેમનામાં રહેલા ગુણ - અવગુણની ચર્ચા કરી શકાય. બાળકોમાં રહેલી આળસવૃત્તિને બાળક પોતે જ પ્રદર્શિત કરે છે કે નહિ તે અવનવા પ્રશ્નો પૂછીને જાણી શકાય. જીવનમાં સફળતાના શિખરો સર કરવા માટે આળસને ત્યાગવી જોઈએ. તે સમજાવી શકાય. પોતાના નિશ્ચિત ધ્યેય સુધી પહોંચવા પરિશ્રમ જરૂરી છે તેનું જ્ઞાન આપી શકાય છે. હસતાં રમતાં આળસ એ મોટો દુર્ગુણ છે તે સમજાવી શકાય. આળસુ અને ઉદ્યમીનો તફાવત સમજાવીને પરિશ્રમનો મહિમા સમજાવી શકાય.

સ્વાધ્યાય

સ. ૧. નીચેના શબ્દો માટે કૃતિમાં વપરાયેલા શબ્દો શોધો.

(૧) કિંમતી	(૨) મહેનતુ	(૩) આળસુ	(૪) અચળ
(૫) જેમ	(૬) આઝાદી	(૭) ચકાસણી	(૮) કુશળ

સ. ૨. આપેલ દષ્ટાંત પ્રમાણે આકૃતિ પૂર્ણ કરો.

સ. ૩. શબ્દકોશનો ઉપયોગ કરીને રૂઢિપ્રયોગના અર્થ લખો.

(૧) પાંચમની છઠ્ઠ ન થવી	(૨) આંખ ભરાઈ આવવી
(૩) ગળગળા થઈ જવું	(૪) ભેજુ કસવું

સ. ૪. સંગતની આગળ 'સુ' લગાડતા સુસંગત બને તેમ 'સુ' લગાડી બીજા શબ્દો લખો.

સ. ૫. આપેલાં શબ્દોનાં બે-બે પર્યાયવાચી શબ્દો લખો.

(૧) ચક્ષુ	-	_____ ,	_____
(૨) અપરાધ	-	_____ ,	_____
(૩) અમીર	-	_____ ,	_____
(૪) ઘર	-	_____ ,	_____

સ. ૬. નીચેની આકૃતિ પૂર્ણ કરો.

(અ)

(બ)

સ. ૭. નીચેનાં વાક્યો ઘટનાક્રમ પ્રમાણે ગોઠવીને લખો.

(૧) ઝાડ ઉપરથી પાકું ફળ છાતી પર પડ્યું.	(૨) ત્યાંથી ઊંટવાળો માણસ પસાર થયો.
(૩) ઊંટવાળાને બૂમ પાડી ફળ ખવડાવવા કહ્યું.	(૪) માણસ ઝાડ નીચે સૂતો હતો.

સ. ૮. વાક્યો પૂર્ણ કરો :

(૧) ધનનો સંચય કરનાર બની જાય.....	(૨) આળસુઓ એક જ બાબતમાં.....
(૩) આલસ્ય ભવનનું બિલ્ડિંગ.....	(૪) પૈસો એ જ એવી ચીજ છે,

સ. ૯. ખાલી જગ્યા પૂરો.

- (૧) ધનનું પ્રદર્શન થાય, _____ તો કેવળ દર્શન થાય.
- (૨) _____ આળસનું દર્શન સંભવિત નથી.
- (૩) અણીશુદ્ધ _____ પેઠે અણીશુદ્ધ આળસુઓ પણ ઝાઝા ન હોઈ શકે.
- (૪) પહેલા તો દીવાનને એદીઓનો _____ લેવાનો વિચાર આવ્યો.

સ. ૧૦. 'આળસ એ જીવતા મનુષ્યની કબર છે.' આ વિશે તમારા વિચારો જણાવો.

સ. ૧૧. નીચેનાં વાક્યોમાં વિરામચિહ્નો મૂકો.

- (૧) ભાઈ ઊંટવાળા મારી છાતી પર પડેલું આ ફળ મને ખવરાવને
- (૨) ચાના સમયે આ મળે ખાવાના સમયે ખાવાનું મળે બીડી પીવી હોય તેને બીડી મળે
- (૩) માણસ બસ બસ ભાઈસાબ બસ એમ રાંક થઈને બોલી ઊઠે છે

સ. ૧૨. સંધિ છોડો :

- (૧) વૃદ્ધાશ્રમ (૨) અનાથાલય (૩) રવીન્દ્ર (૪) સૂર્યોદય (૫) વ્યવસ્થા

સ. ૧૩. સમાસનો વિગ્રહ કરો.

- (૧) સુખદુઃખ (૨) આરામખુરશી (૩) સપ્તરંગ (૪) ચાપાણી

સ. ૧૪. નીચે આપેલાં વિધાનોમાં યોગ્ય વિશેષણ મૂકો.

- (૧) દીવાન _____ હતાં.
(૨) આલસ્ય ભવનનું બિલ્ડિંગ _____ અને _____ હતું.
(૩) પેલા _____ મનુષ્યે સૂતાં સૂતાં જ ઊંટવાળાને બૂમ પાડી.
(૪) ઝાડ નીચે _____ માણસ સૂતો હતો.

સ. ૧૫. સાચી જોડણી વાળા શબ્દ નીચે લીટી કરો.

(૧) ઊચીત	ઉચીત	ઉચિત	ઉચિત
(૨) અભીમાની	અભીમાનિ	અભિમાની	અભિમાનિ
(૩) અણીશુદ્ધ	અણિશુદ્ધ	અણીશુધ	અણિસુદ્ધ
(૪) પૂરૂષ	પુરુષ	પૂરુષ	પુરૂષ

સ. ૧૬. આજસને કારણે હજી સુધી તમે અભ્યાસની તૈયારી કરી નથી અને વાર્ષિક પરીક્ષા વહેલી શરૂ થવાની છે તો હવે તમે શું કરશો ? સમૂહમાં ચર્ચા કરો.

પ્રકલ્પ

- ★ “કામ સરે ઉદ્યોગથી, મનોરથે નવ થાય. સૂતા સિંહના મુખમાં હરણ ન પેસી જાય.”
ઉપરોક્ત સુભાષિતને તમારા શબ્દોમાં સમજાવો. એક કાર્ડપેપરમાં લખીને વર્ગમાં લગાડો.
- ★ પાઠના નીચેના પરિચ્છેદમાંથી કોઈપણ પાંચ પ્રશ્નો તૈયાર કરો.
પહેલાં તો દિવાનને.... એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

લેખન કૌશલ્ય

- ★ તમારો નાનો ભાઈ આજસને કારણે પોતાના સ્વાસ્થ્ય અને અભ્યાસ પ્રત્યે દુર્લક્ષ કરી રહ્યો છે તેને ઉદ્યમનું મહત્વ સમજાવતો પત્ર લખો.
- ★ નીચેની વાર્તાનો અંત બદલો.
કીડી અને કબૂતરની વાર્તા તમે જાણો જ છો. પણ અહીં તમારે તે જ વાર્તાનો અંત બદલવાનો છે.

બેઠેલાનું બેસતું, ઊભાનું રહે ઊભું; નસીબ સૂતાનું સૂએ, ચાલે ચાલતા સંગ.